

Срђан МИЋИЋ*

ЦРНОГОРЦИ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДИПЛОМАТСКОЈ
СЛУЖБИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА*

ABSTRACT: The aim of this paper is to analyze the main factors of selection, position and work of clerks from Montenegro in the Yugoslav diplomatic and consular service, since 1919 until 1939. Examination of general factors dominant in Ministry of Foreign Affairs and the representative offices abroad was base for further analyze which cases were in the line with existing practices and which were beyond the scope of functioning of the diplomatic-consular service. Analyze is based on Yugoslav archival material and relevant historiographical literature.

KEY WORDS: Montenegrins, clerks, diplomatic and consular services

Србија је представљала најзначајнији чинилац уједињења, али не и једини. Жртвујући своју државност и традицију, и окончавши постојећи уставни поредак отворила је пут за стварање југословенске краљевине, доношење новог устава и успостављање државног уређења које је требало да обједини затечено стање и постојећу традицију у јединствену целину. Унутрашње уређење и руковођење централним државним органима постепено је мењано од Видовданског устава 1921. преко Септембарског устава 1931. до споразума Цветковић–Мачек 1939, уз пратеће законе. Српска елита се током читавог међуратног периода, ипак, није одрекла водеће улоге у новој држави. Регент, потом краљ Александар Карађорђевић је од почетка показивао намеру да буде руководећа фигура у најзначајнијим државним питањима. Он је постепено све више преузимао извршну власт у своје руке, док су истакнути

* Аутор је научни сарадник у Институту за новију историју Србије, Београд.

** Рад је резултат рада на пројекту Института за новију историју Србије Срби у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници (No 47027) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

српски државници и странке губили своје позиције у односу на круну. И поред тога, Срби су све до потписивања споразума Цветковић–Мачек имали доминантну улогу у унутрашњој и спољној политици, и руковођењу органима централне државне управе.¹

Југословенска дипломатска и конзуларна служба је била преваходно изграђена на темељима службе Краљевине Србије. Изузев првог министра иностраних дела Анте Трумбића, сви остали министри били су Срби. Чиновници су махом били из предкумановске Србије, а видније место су имали и Срби из Вардарске Македоније. Државни службеници из осталих делова југословенске државе били су заступљени у знатно мањем броју. Чиновници из Словеније су постављани по политичкој основи и на основу личних интервенција словеначких државника. Хрвати су углавном бирани на основу њиховог националног рада за уједињење Јужних Словена, исказаној лојалности према југословенској држави и династији Карађорђевића.² Муслимани и припадници националних мањина су били најмање заступљени у дипломатско-конзуларној служби југословенске државе. Попут остатка бирократског апарата државне управе који је подлегао непотизму и корупцији,³ а који су делом произишавали из клијентелистичких односа који су владали у српској елити,⁴ персонална питања у Министарству иностраних дела (МИД) Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Министарству иностраних послова (МИП) Краљевине Југославије су често регулисана на основу припадности одређеној политичкој структури, породичних веза или личних интервенција утицајних личности.⁵

Дипломатска мрежа је преузела посланства Краљевине Србије и отворана су представништва у државама које су формиране после Првог светског рата.⁶ Југословенска конзуларна мрежа је у поређењу са

¹ Више видети у: Мира Радојевић, *Српски народ и југословенска краљевина 1918–1941*, Том I, Од југословенске идеје до југословенске државе, Београд, 2019; Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, Књига III, Србија у Југославији, Нови Сад, 2001; Branko Petranović, *Istoriја Jugoslavije 1918–1988*, Књига I, Kraljevina Jugoslavija 1914–1941, Beograd, 1989.

² Срђан Мићић, *Од бирократије до дипломатије. Историја југословенске дипломатске службе 1918–1939*, Београд, 2018, passim; isti, „Yugoslav Diplomats during the Interwar Period”, *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*, Vol. XXV (2018), 146-149; Andrej Rahten, „Očrt slovenske diplomacije ali diplomacije Slovencev”, *Teorija in praksa*, letnik 48, številka 3/2011, 655-659.

³ B. Petranović, *Istoriја Jugoslavije 1918–1988*, I, 135-137.

⁴ Dr Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Beograd, 2008, 238.

⁵ Више о томе видети у: С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*, 169-185.

⁶ Милић Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, *Гласник Завичајног музеја*, Књига 8-9 (2013), 251, 252.

некадашњом српском била знатно разгранатија. Краљевина СХС је отварила већи број нових каријерних конзуларних представништава, док је један од ретких изузетака преузимања црногорских заступништава у иностранству био почасни конзулат у Монреалу. Званично представљање Краљевине Србије у Северној Америци је било прилично запостављено до окончања Првог светског рата. Посланство у Вашингтону је отворено тек 1917. године, а до тада је почасни генерални конзул Михаило Пупин руководио највећим делом послова.⁷ Краљевина СХС је услед различитих фактора желела да појача своје присуство на тлу Северне Америке и почела је да ствара конзуларну мрежу током 1919–1920. године.⁸ Црногорски почасни конзул у Монреалу Анто Сеферовић⁹ је ступио у југословенску службу и он је остављен на свом положају у наредним годинама, као шеф југословенског конзулата у истом граду.¹⁰

Прво видно учешће Црногораца у раду југословенске дипломатије после Првог светског рата било је током одржавања Мировне конференције у Паризу. Делегација, која је морала званично да наступа као представник Краљевине Србије јер велике силе нису одмах признале постојање Краљевине СХС,¹¹ имала је у свом саставу и људе који су пореклом били са нових територија.¹² Иницијативом Андрије Радовића, који се истакао као поборник уједињења Црне Горе и Србије, стварања

⁷ Указ о отварању Посланства у Вашингтону је донет октобра 1916, а први посланик је постављен јануара 1917. године (Предраг Крејић, „Посланство Краљевине Југославије у САД – Вашингтон 1918–1945”, *Архив. Часопис Архива Југославије*, Бр. 1-2 (2007), 66; Dr Ubavka Ostojić-Fejić, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, Beograd, 1994, 80; Ранко Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992, 18).

⁸ Предраг Крејић, „Конзуларна представништва Краљевине Југославије у Сједињеним Америчким Државама (Њујорк и Чикаго)”, *Архив. Часопис Архива Југославије*, Бр. 1-2 (2013), 22; П. Крејић, „Посланство Краљевине Југославије у САД – Вашингтон 1918–1945”, 66, 67.

⁹ Анто Сеферовић је био бродовласник и почасни конзул у Канади до постављења за почасног конзуларног представника Црне Горе у САД, у пролеће 1916, када је преузео дотадашње обавезе Михајла Пупина који је био и почасни конзул Црне Горе у Њујорку од 1911. године (Šerbo Rastoder, „Crnogorska emigracija u vrijeme nestanka Crne Gore i nastanka Sovjetske Rusije”, *Matica*, Бр. 65 (пролеће 2016), 268, 269; U. Ostojić-Fejić, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, 195, 197).

¹⁰ Srdan Mičić, „Mission of Konstantin Todorov in North America 1927–1928: Yugoslav Foreign Service vs. Macedonian-Bulgarian organizations in North America”, *Токови историје*, 1/2015, 91; М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 269.

¹¹ Више видети у: Bogdan Krizman, Krizman dr Bogdan, „Pitanje međunarodnog priznanja jugoslovenske države 1919. godine”, *Istorija XX veka*, Zbornik radova, Tom III, Beograd, 1962, 345-383; isti „Vanjskopolitički položaj Kraljevine SHS godine 1919”, *Časopis za suvremenu povijest*, Бр. 1 (1970), стр. 23-60.

¹² Више видети у: Andrej Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919–1920*, Beograd, 1969, 5-38.

југословенске државе, противник италијанске окупације и повратка краља Николе,¹³ као владини делегати ангажоване су и личности из Црне Горе са циљем да парирају представницима црногорске владе у егзилу пред великим силама.¹⁴ Радовић, као најагилнији члан црногорске секције југословенске делегације на Мировној конференцији, се истицао у расправама са Јованом Пламенцем пред представницима великих сила, али и разликама у виђењу решавања црногорског, скадарског и јадранског питања у односу на Николу Пашића и Анте Трумбића.¹⁵

Пријем Црногораца за чиновнике нове државе спровођен је на различите начине. Међу припадницима генерација које су окончале школовање и почеле своју професионалну каријеру пре ратова 1912–1918. године, запошљавани су у МИД-у по принципу преузимања чиновника из некадашњих српских и црногорских, односно потоњих југословенских државних и локалних институција.¹⁶ Појединци чије школовање је било прекинуто у ратним годинама, након завршених студија примани су директно за дипломатске и конзуларне чиновнике или су посредно преузимани из других надлештава.¹⁷ Посебне препоруке за сваког кандидата

¹³ Андрија Радовић је као председник црногорске владе био иницијатор за уједињење Црне Горе и Србије 1916, због негативног одговора краља Николе поднео је оставку јануара 1917, учествовао је у формирању и био председник Средишњег црногорског одбора за народно уједињење марта 1917, помагао је српској влади да се припреми терен за међународно признање одлука Велике народне скупштине у Подгорици и био члан Извршног одбора у Цетињу 1918. године (Драгољуб Р. Живојиновић, *Крај Краљевине Црне Горе. Мировна конференција и после 1918–1921*, Београд, 2002, 20, 25, 36, 37, 40, 67, 68; исти, *Италија и Црна Гора 1914–1925. Студија о изневереном савезништву*, Београд, 1998, 211, 215, 224, 227–229, 237, 241, 242; Новица Ракочевић, „Опредељивање Црногораца за уједињење у току рата 1914–1918. године”, *Историјски записи*, Бр. 3–4 (1988), 142, 144, 146).

¹⁴ Црногорска секција је постојала од марта до децембра 1919, њени првобитни чланови су били посланици Велике народне скупштине Андрија Радовић, Радован Бошковић и Иван Вукотић, потом је Вукотића заменио Душан С. Ђукић, а на крају је за техничког секретара постављен Вуко Н. Митровић (А. Mitrović, *Jugoslavija na Mirovnoj konferenciji 1919–1920*, 19, 35, 36).

¹⁵ Архив Србије, Збирка *Varie*, V-65, Милан Антић, Јадранско питање, у Београду 15. март 1922. године; *Zapishnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*, (priр. Bogdan Krizman, Bogumil Hrabak), Београд, 1960; Д. Р. Живојиновић, *Крај Краљевине Црне Горе*, 143–149, 188, 189, 205–207, 227, 228.

¹⁶ Архив Југославије, Фонда Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334), Персонални одсек, кутија 143, јединица описа 466, фолијације 399 (пагинације 1–4), 400–403, 424 (даље. АЈ, 334); АЈ, 334–Персонални-150–473, фолијације 173 (пагинације 1–4), 174–177, 181, 182; АЈ, 334–Персонални-187–510, фолијације 384 (пагинације 1–4), 385–387; АЈ, 334–Персонални-192–515, фолијације 478 (пагинације 1–6), 479 (пагинације 1–4), 480–483; М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 260, 261, 263, 267, 268.

¹⁷ АЈ, 334–Персонални-179–502, фолијација 1 (пагинације 1–4); АЈ, 334–Персонални-205–528, фолијације 483 (пагинације 1–8), 484, 485; М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у

су биле национални рад на ослобођењу и уједињењу Јужних Словена, одазивање позиву за мобилизацију или добровољно приступање црногорским и српским војним и четничим одредима.¹⁸ Млађе генерације, које су своје школовање почеле након 1918. године, примане су у дипломатску и конзуларну службу у складу са законским прописима који су први пут уједначени у Краљевини СХС током 1919–1923. године, а потом мењани у Краљевини Југославији током 1930–1939. године.¹⁹

Краљ Александар који је постепено преузимао водећу улогу у државној политици, почео је да се меша и у персонална питања у оквиру дипломатско-конзуларне службе. Своје претензије према одређивању чиновничких положаја показао је после другог постављења Војислава Маринковића за министра иностраних дела, априла 1927. године. Краљ Александар је покушао да води персоналну политику преко помоћника министра Стевана К. Павловића, са којим је одржавао блиске односе из предратног периода.²⁰ Међутим, помоћник је остао веран своме министру и све разговоре и налоге преносио Војиславу Маринковићу.²¹ Однос Стевана Павловића и краља Александра се знатно погоршао услед интрига једног од црногорских чиновника. Наиме, Иван Вукотић је желео да искористи рођачке везе са југословенским монархом да би обезбедио себи жељени положај у иностранству. Стеван Павловић му је обећао, у договору са Војиславом Маринковићем, премештај са положаја саветника Посланства у Будимпешти на функцију генерал-

служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 261–265.

¹⁸ АЈ, 334-Персонални-143-466, фолијације 399 (пагинације 1-4), 400-403; АЈ, 334-Персонални-164-487, фолијација 799 (пагинације 1-4); АЈ, 334-Персонални-176-499, фолијације 685 (пагинације 1-4), 686 (пагинације 1-6); АЈ, АЈ, 334-Персонални-179-502, фолијација 1 (пагинације 1-4); 334-Персонални-188-511, фолијација 25 (пагинације 1-6); М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 261–263, 267, 269.

¹⁹ Више о пријемним испитима за приправнике, државним стручним испитима за стицање сталности у служби и мерама на континуираном образовању и усавршавању дипломатско-конзуларних чиновника: С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*, 140–169.

²⁰ Породица Павловића се прво спријатељила са Сарком Карађорђевић и њеним сином кнезом Алексом. Секретар посланства у Паризу Стеван Павловић је после детронизације принца Ђорђа добио задужење да води рачуна о његовом лечењу у Француској (Стеван К. Павловић, „Три генерације једне чиновничке породице: Павловићи, Коста, Стеван и Коста“ у: Коста Ст. Павловић, *Ратни дневник 1941–1945*, Београд, 2011, 524). Потом је био водич престолонаследнику Александру у Паризу, и тада су почели њихови блиски контакти. Након постављења Стевана Павловића за помоћника министра краљ га је примао у редовне аудијенције једном или два пута недељно (Рукописно одељење Магице српске, Рукописи Милана Јовановића-Стоимировића, предмет бр. М.13.420, „Појединости”, фолијација 1 – даље: РО МС, МЈС).

²¹ С. К. Павловић, „Три генерације једне чиновничке породице: Павловићи, Коста, Стеван и Коста“, 530, 531.

ног конзула у Трсту, што је требало да представља финансијску помоћ јер је потицао из сиромашне породице. Међутим, Главни ђенералштаб је интервенисао да се на чело конзуларног представништа постави особа упућена у војна питања, јер је Трст био важна осматрачница за активности италијанских војних јединица. Војислав Маринковић је усвојио гледиште војног врха и одредио лице које је потицало из војничке породице и учествовало у ратовима 1912–1918. као резервни подофицир и официр.²² Стога је указима од 10. априла 1928, Момчило Е. Јуришић-Штурм²³ постављен за генералног конзула у Трсту, а Иван Вукотић за генералног конзула у Букурешту.²⁴ Вукотић је тражио аудијенцију код краља Александра којег је питао да ли је изгубио његово поверење, уз жалбу да му је ускраћен положај у Италији због интрига Стевана Павловића, који је наводно подметао изјаве и самом суверену. Југословенски монарх је одмах тражио пензионисање помоћника министра иностраних дела, не удубљујући се у детаље случаја и не желећи да саслуша ничије мишљење. Због тога, интервенције Војислава Маринковића и министра Двора Драгомира Јанковића нису помогле Стевану Павловићу да сачува свој положај²⁵ те је пензионисан 3. маја 1928. године.²⁶ Ова интрига, ипак, није помогла Ивану Вукотићу да добије жељени положај. Момчило Јуришић-Штурм био је постављен на основу потребе војног врха да располаже правовременим и провереним информација које су биле неопходне за спровођење потребних контрамера у случају покрета или концентрације италијанских тру-

²² С. К. Павловић, „Три генерације једне чиновничке породице: Павловићи, Коста, Стеван и Коста“, 531; Kosta St. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935)*, Knjiga druga, London, 1956, 89-92.

²³ Момчило Јуришић-Штурм је био један од тројице синова Еугена Јуришића-Штурма, рођеног брата генерала Павла Јуришића-Штурма. Војни рок је одслужио у IV коњичком пуку у Београду 1911–1912, балканске ратове провео је као трупни подофицир до пада са коња када је повучен за официра-ордонанса у Штабу Коњичке дивизије. Током Првог светског рата био је помоћник делегата председника Министарског савета код Врховне команде 1914–1916, потом делегат председника Министарског савета код Врховне команде и на Двору и на том положају је остао до 1. фебруара 1918. године. По окончању ратова имао је чин резервног коњичког капетана II класе (АЈ, 334-Персонални-160-483, фолијације 138-141, 155).

²⁴ *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Бр. 93, Год. X од 26. априла 1928. године.

²⁵ РО МС, МЈС, предмет бр. М.13.420, „Појединости“, фолијација 1; С. К. Павловић, „Три генерације једне чиновничке породице: Павловићи, Коста, Стеван и Коста“, 531; К. St. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935)*, Knjiga druga, 89-92.

²⁶ Министарски савет је предложио краљу Александру пензионисање Стевана Павловића 2. маја, указ је био потписан већ сутрадан, и он је разрешен дужности помоћника министра иностраних дела 7. јуна 1928. године (АЈ, 334-Персонални-180-503, фолијације 1089-1091).

па. Због тога је он остао генерални конзул у Трсту до средине јануара 1931. године.²⁷

Утицај краља Александра на спољну политику и дипломатске активности југословенске државе временом је све више растао, нарочито после завођења диктатуре 6 јануара 1929. године. Убрзо је постала видљива његова улога у погледу одабира појединаца за место посланика у иностранству. Према његовим жељама, највише положаје су добијале и особе које до тада нису имале искуства у дипломатским пословима.²⁸ Ова пракса изазивала је незадовољство дипломатско-конзуларних чиновника и људи који су били на челу МИП-а. О томе речито говори белешка личног секретара министра иностраних послова Косте Ст. Павловића, поводом постављења Јована Ђоновића за посланика у Тирани: „Опет улази један са стране и узима место посланичко”.²⁹ Ђоновићев пријем у дипломатску службу био је критикован и од његових блиских политичких пријатеља. Као бивши члан Југословенске републиканске странке и особа која је отворено износила своје републиканске ставове, он је изненадио не само бивше страначке пријатеље већ и многе левичаре прихватањем положаја понуђеног од монарха који је завео личну диктатуру. Очигледно супротстављена политичка начела нису омела краља Александра да пронађе заједнички језик и интересе са Јованом Ђоновићем. Југословенски монарх је желео да спречи даље везивање албанске владе са Бенитом Мусолинијем, не само због стварања италијанског мостобрана на Балкану, већ и као меру предострожности против планова Рима да једног члана династије Петровић прогласи за краља Црне Горе. За то питање пронашао је одличног саговорника у Јовану Ђоновићу, који је био добар познавалац прилика у Албанији и велики противник бившег краља Николе. Због тога му је краљ Александар дао одрешене руке за његов рад у Тирани и одобрио му да сам одабере чиновнике који би радили у посланству.³⁰ Ову привилегију су добијале само поједине дипломате које су биле блиске династији Ка-

²⁷ АЈ, 334-Персонални-160-483, фолијације 235, 238.

²⁸ Међу њима били су: бивши начелник Главног ђенералштаба и армијски генерал у пензији Петар Пешић, министар на расположењу Будислав Гргур-Анђелиновић и министар у пензији Алберт Крамер (АЈ, 334-Персонални-56-150, фолијација 16; АЈ, 334-Персонални-134-457, фолијација 963; АЈ, 334-Персонални-164-487, фолијација 517, 520; АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијација 377; Mile Вјелажас, *Vojaska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*, Београд, 1994, 107).

²⁹ Историјски архив Београда, Легат Косте Стевана Павловића – Лондон, Дневник за 1930-31. годину, унос за 10. децембар 1931. године (даље: ИАБ, Легат Косте Павловића).

³⁰ Архив Српске академије наука и уметности, 14.329, Никола Станаревић, *Југословенска републиканска странка I (оснивање странке и њен рад до 1941)*, стр. 173-175.

рађорђевића.³¹ Начин одабира Јована Ђоновића утицао је и на држање Војислава Маринковића. Наиме, противно законским одредбама он није тражио одобрење председника владе Петра Живковића за именовање новог посланика у Албанији, већ је у МИП-у припремљен акт, децембра 1931, којим је о учињеном извештавано Председништво Министарског савета.³² Да би намера краља Александра могла да се спроведе у дело, један од каријерних дипломата је морао да буде повучен у Београд да би се ослободили кредити за постављење Јована Ђоновића. Због тога је посланик у Тирани Ђорђе Настасијевић стављен на располагање, јануара 1932, јер је владина политика штедне ограничавала буџетске расходе МИП-а те нису могли да га преместе на нови положај у иностранству.³³ Промена није изазвала негодовање само у врху МИП-а, већ и владе у Тирани. Албански државници су сматрали да је смењен професионални дипломата који је достојно представљао своју државу „без испољавања слабости”, чиме је задобио поверење локалне средине, а да је на његово место постављен „Црногорац, револуционарне прошлости” те су га нерадо примили.³⁴ Ово незадовољство је вероватно било делимично проузроковано и чињеницом да је Јован Ђоновић променио курс дипломатске акције. Одбацио је ранију политику придобијања пријатељства и очувања добросуседских односа која је до тада примењивана према албанском народу као целини.³⁵ Приврженост Јована Ђоновића краљу Александру огледала се и у чињеници да је све до јануара 1936. године водио дипломатску акцију према Албанији и Италији на основу инструкција које је добио од, тада већ покојног краља.³⁶ Због неслагања са новом спољнополитичком оријентацијом владе Милана Стојадиновића, понудио је оставку.³⁷ Пензионисан је указом од 16. фебруара 1936. године.³⁸ Током рада у Тирани написао је књигу „Земља Скендербегова”, али је влада Милана Стојадиновића забранила њено објављивање.³⁹

³¹ Међу југословенским дипломатама које су своје неприкосновене положаје догували блиским односима са краљем Петром и краљем Александром, највише су се истицали Мирослав Спалајковић, Живојин Балугџић и Бошко Чолак-Антић (др Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар у европској политици*, Београд, 2010,² 6, 7).

³² АЈ, 334-Персонални-152-457, фолијација 414.

³³ АЈ, 334-Персонални-152-457, фолијација 408; ИАБ, Легат Косте Павловића, Дневник за 1930-31. годину, унос за 22. децембар 1931. године.

³⁴ *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, Књига друга (1931-1938), (прир. Živko Avramovski), Beograd-Zagreb, 1986, 92.

³⁵ Јован М. Контић, „Јован Ђоновић”, *Гласник српског историско-културног друштва „Ђегош”*, свеска једанаеста, јуни 1963, 9.

³⁶ Милан Јовановић-Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, (прир. Стојан Трећаков, Владимир Шовљански), Нови Сад, 2000, 29.

³⁷ Ј. М. Контић, „Јован Ђоновић”, 9.

³⁸ АЈ, 334-Персонални-152-457, фолијација 431.

³⁹ Ј. М. Контић, „Јован Ђоновић”, 9.

Поред пријема републиканаца у краљевску дипломатску службу, запошљаване су и особе које су до 1918. године биле лојалне династији Петровић или се јавно декларисале као противници стварања југословенске државе. Један од њих био је Светислав (Слава) Рамадановић који је као бивши начелник црногорског МИД-а и маршал Двора примљен у службу 1920. године, када је наименован за в.д. начелника Конзуларно-трговинског одељења МИД-а. На том положају је остао до постављења за првог југословенског генералног конзула у Берлину, и ту функцију је обављао до пензионисања децембра 1926. године.⁴⁰ Међутим, нису сви црногорски ројалисти примани због потреба саме службе. Југословенска влада је током 1925. године желела да реши питање некадашњих црногорских државних чиновника који нису примали плате од 1918. године због својих политичких ставова и рада против уједињења. Тадашњи министар финансија Милан Стојадиновић је предложио три могућа решења: 1) да им се обезбеди радна места у државним институцијама; 2) да им се исплате све заостале плате чим положи заклетву; 3) да се донесе начелна одлука о исплати заосталих плата, уз обавезу да претходно регулишу свој статус код надлежног министарства, било да су указно постављени на нове положаје, било да су пензионисани уколико су стекли услове за пензију. Он је сматрао да би трећом солуцијом дефинитивно решили питање свих припадљности. Јован Пламенац је покушао преко министра иностраних дела Момчила Нинчића и краља Александра да издејствује своје пензионисање у својству председника владе на расположењу.⁴¹ Ипак, на крају је пристао да буде постављен за посланика у Прагу, што је и спроведено указом од 30. октобра 1925, а на расположење је стављен 2. новембра исте године. Потом је донето решење почетком јануара 1926. да му се исплате све заостале припадљности за период од 1. децембра 1918. до 30. октобра 1925. године.⁴² Међутим, Јован Пламенац се није задовољио, већ је желео да обезбеди себи највише регуларне новчане приходе према постојећим законским прописима. Решењем заступника председника Министарског савета и министра правде Марка С. Ђуричића од 18. јануара 1926, којим му је признато право на припадљности бившег министра Црне Горе на основу чланова 224, 225, 247. и 249. Закона о чиновницима и осталим

⁴⁰ АЈ, 334-Персонални-187-510, фолијације 384 (пагинације 1-4), 385-387, 405, 408-410, 445; АЈ, 334-КПО-225-580 КТО МИД посланству у Берлину, К.Т.Бр.3879 од 12. јула; Слава Рамадановић КТО-у МИД-а, Бр.52 од 27. октобра 1922. године.

⁴¹ Јован Пламенац није био обухваћен групним решењем председника владе Љубомира Давидовића од 15. октобра 1924, којим су регулисане припадљности бившим министрима и државним подсекретарима према Члану 247. Закона о чиновницима (АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијација 891).

⁴² АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијације 859, 860, 900-902, 905.

државним службеницима цивилног реда од 1. септембра 1923. године,⁴³ јер је имао положај црногорског министра приликом ступања закона на снагу.⁴⁴ Јован Пламенац је поднео молбу, 20. јануара, да му се исплаћује плата са свим додацима активног министра,⁴⁵ позивајући се на члан 31. Закона о чиновницима.⁴⁶ МИД је не на основу мишљења Главне контроле одбацио његово тумачење, позивајући се на чланове 31, 70. и 126. Закона о чиновницима⁴⁷, и молба је одбијена са образложењем да је на место посланика у Прагу постављен као бивши министар Црне Горе а не као министар у пензији, и да је на основу постојеће документације имао доказано двадесет и једну годину службе.⁴⁸ Јован Пламенац је тра-

⁴³ Чланом 224. било је прописано да се сви државни чиновници ставе на расположење, изузев чланова Државног савета, Главне контроле и одређеног броја учитеља, и дат је рок од четири месеца за доношење одлука кога ће задржати у служби. Чиновници за које се не би била донета одлука сматрани су задржаним у истом чиновничком положају са признатом сталношћу. Члан 225. је предвиђао рок од пет месеци за разврставање чиновника на нове положаје према Закону о чиновницима и Уредби о разврставању на категорије која је требало накнадно да се донесе. Чланом 247. предвиђено је да се министрима и подсекретарима са најмање једном годином стажа, који је Чланом 137. рачунат десетоструко у односу на време проведено на том положају, припадају припадности министра у пензији у складу са годинама своје службе. Чланом 249. је било предвиђено да се припадности за преведене чиновнике исплаћују према Закону о чиновницима од 1. октобра 1923. године (*Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Бр. 199–IX, Година V од 1. септембра 1923).

⁴⁴ Решењем је тумачено да је Јован Пламенац имао право на припадности министра у пензији према годинама службе, јер ни Законом о чиновницима ни Уредбом о разврставању није било предвиђено превођење министара на расположењу (АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијација 872).

⁴⁵ АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијација 906.

⁴⁶ Чланом 31. било је предвиђено да чиновници који су достигли највиши степен основне плате уживају највишу годишњу плату увећану за 15% за све време свог даљег службовања, а уколико су имали навршених 35 година радног стажа повишица је рачуната и за пензију (*Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Бр. 199–IX, Година V од 1. септембра 1923).

⁴⁷ Чланом 70. било је прописано да нико не може да буде постављен на нижи положај од оног који је већ имао, без свог личног пристанка. Чланом 126. предвиђена је могућност, у случају да се сталном чиновнику укине звање које је имао или надлештво у којем је служио, да проведе најдуже годину дана на расположењу и у том периоду је примао све прописане припадности и то време се рачунало као радни стаж за пензију (*Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Бр. 199–IX, Година V од 1. септембра 1923).

⁴⁸ Тумачењем ових чланова закона је закључено да Јован Пламенац није испунио услове за стицање пензије, а да је својим пристанком на нижи чиновнички положај изгубио право на припадности активног министра већ је имао право само на плату са додацима посланика на страни. Тим тумачењем је одбачено решење заступника председника Министарског савета и министра правде Марка Ђуричића, јер се подносилац молбе својевољно одрекао законом стечених права (АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијације 863, 864, 907).

жио од МИП-а да му се регулишу додаци на плату, као посланику на страни на расположењу, у пролеће 1930. године. Међутим, услед владине политике штедње која је повлачила за собом одлуку о смањењу броја дипломатско-конзуларних чиновника, као и укидање појединих конзуларних представништава да би се избегло затварање посланстава, у министарству су већ разматрали пензионисање особа које су годинама вођене као посланици на расположењу. Јован Пламенац је пензионисан указом од 20. јуна 1931. године.⁴⁹

Поред утицаја краља Александра и породичних веза, важни фактори у персоналној политици министарства били су страначка припадност и пријатељски контакти. У спрском делу политички сцене главну улогу су имале Народна радикална странка (НРС) и Југословенска демократска странка (ЈДС). Из њихових редова су најчешће постављани министри иностраних дела/послова, те су ове две партије имале и највећи утицај на персонална питања у оквиру министарства. Др Филип Добречић је био један од бивших црногорских државних чиновника који су се противили уједињењу југословенске државе и до краја рата остали верни Николи Петровићу,⁵⁰ али су након 1918. године примљени у службу нове краљевине. Његову кандидатуру су подржали радикали Никола Пашић и Миленко Веснић, 1919,⁵¹ а указ је донет крајем децембра 1920. године.⁵² Према извесним наводима, он је примљен у државну службу јер је био млађи брат барског надбискупа и примаса српског Николе Добречића⁵³ који је успоставио блиске контакте са краљем Александром, првацима НРС и радио на добијању признања Краљевине СХС од Ватикана.⁵⁴ Пре добијања службе, изразио је жељу да буде послат у Ва-

⁴⁹ У МИП-у су разматрали могућност групног указа којим би истовремено пензионисали посланике на расположењу Милутина Јовановића, Јеврема Тадића, Станоја Михаиловића, Луја Бакотића, Атанасија Шолу, Богумила Вошњака, Анту Тресића-Павичића и Јована Пламенца (АЈ, 334-Персонални-64-183, фолијације 229-236; АЈ, 334-Персонални-183-506, фолијације 947, 948, 952-955, 965; С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*).

⁵⁰ Драгољуб Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак 1914–1922*, Београд, 1996, 287, 288.

⁵¹ АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијације 194, 195.

⁵² *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Бр. 46, Год. III, од 1. марта 1921. године.

⁵³ Филип Добречић је посебно критикован због рада против уједињења и објављивања брошуре Filippo Dobrechic, *Il Montenegro nel conflitto europeo*, Roma, 1917 („Опет жута кућа”, *Новости* од 22. јула 1924).

⁵⁴ Никола Добречић је радио против пропаганде лојалиста династије Петровића, био је човек од поверења краља Александра и један од двојице кандидата које је влада Николе Пашића предлагала за београдског надбискупа 1925. године (Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji (1918–1941)*, Prilozi za istoriju, Beograd, 1992, 31, 126; Šerbo Rastoder, Jasmina Rastoder, *Dr Nikola*

шингтон, Лондон или Париз, септембра 1920,⁵⁵ што је вероватно било мотивисано пређашњим неуспехом настојања црногорске владе да га постави за делегата у једној од три престонице током 1918. године.⁵⁶ Његово прво постављење у иностранству је било приликом отварања Конзулата у Печују, 1922. године.⁵⁷ Као и већина шефова дипломатских и конзуларних представништава у иностранству,⁵⁸ морао је да се суочи са недостатком персонала, што је отежавало правилно вођење послова и стварало проблеме у раду надлештва за које је био одговоран,⁵⁹ те се и лоше одражавало на његово здравствено стање.⁶⁰ Суочио се са уобичајеним шиканирањима од мађарских чиновника и официра којима су били изложени званични представници југословенске државе.⁶¹ Унапређен је у генералног конзула марта 1923, и на том положају је остао до 1924, када је премештен за генералног конзула у Ријеци. Филип Добречић је својим руковођењем Конзулата у Печују изазвао извесне притужбе југословенских чиновника због наводног присвајања новца од визираних пасоша. Током кризе коју је отворила влада Николе Пашића био је јавно критикован од листа блиског Савезу земљорадника због антијугословенског држања и рада до краја 1918. године. Каријера Филипа Добречића је привремено прекинута након што је Љубомир Давидовић добио мандат за састав владе. Иако је премештен за генералног конзула у Ријеци пре доласка демократа на власт, пензионисан је одлуком Војислава Маринковића, 9. октобра 1924. године. Међутим, пад владе Љубомира Давидовића и нови мандат Николе Пашића утицали су на његово реактивирање и поновно постављење за генералног конзула у Ријеци, 28. новембра 1924. године. Потом је у МИД-у покренута истрага против чиновника који су се жалили на рад Филипа Добречића у Печују.⁶² Добивши по други пут дужност да званично отвори конзулат, морао је да

Dobrečić. Arcibiskup barski i primas srpski (život i djelo) (prilog izučavanju istorije Barske arcibiskupije), Budva-Bar, 1991, 39-41, 47, 51).

⁵⁵ АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијација 197.

⁵⁶ Д. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опасанак 1914–1922*, 111, 431, 432.

⁵⁷ Након пропасти самопрокламоване „Барањске републике“, августа 1921, делегат југословенске владе у Печују је био потпуковник Михаило Илић који је на том положају остао до отварања конзулата априла-маја 1922, када је повучен на захтев мађарске владе (С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*).

⁵⁸ С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*.

⁵⁹ АЈ, 334-Персонални-88-270, фолијације 97, 99, 100, 104.

⁶⁰ АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијација 216.

⁶¹ АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијација 261.

⁶² АЈ, 334-Персонални-88-270, фолијације 165-167; АЈ, 334-Персонални-147-470, фолијација 978; АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијације 218, 229, 238, 240, 250, 262-265; АЈ, 334-Персонални-173-496, фолијација 279; АЈ, 334-Персонални-199-522, фолијација 898; „Опет жута кућа”, *Новости* од 22. јула 1924. године; С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*.

да се постара о његовом уређењу и правилном функционисању. Тражио је од МИД-а да сву пошту шаљу преко поште у Сушаку, ради заштите поверљивости аката од активности италијанских обавештајних служби преко поштанске цензуре. Поново се суочио са недостатком персонала, услед чега су настајали проблеми у раду конзуларног представништва за које је био одговоран.⁶³ Залагањем за заштиту интереса националне мањине у Италији, у време затегнутих југословенско-италијанских односа, заслужио је похвале локалних становника и дела београдске јавности.⁶⁴ Повратком демократа на чело МИД-а, Филип Добречић је пензионисан марта 1928. године. Реактивиран је у време владе Милана Стојадиновића, када је био посланик у Сантјаго де Чилеу, августа 19 – октобра 1939. године.⁶⁵

Каријера Арсена Газиводе, такође, јасно указује на улогу радикала и демократа у оквиру министарства, али и утицаја приватних интервенција на развој чиновничких каријера. Као син ордонанса-официра краља Николе Петровића, школовао се у Великој Британији и Француској и знао је француски, енглески и руски језик. Примљен је за приправника МИД-а 1925. године,⁶⁶ уз препоруку радикала Божицара Максимовића, министра унутрашњих дела у влади Николе Пашића.⁶⁷ У време када се припремао за полагање државног стручног испита, 1927, поднео је оставку на државну службу због афере у коју је била умешана његова сестра Милева Газиводе, за коју се сумњало да сарађује са једном страном обавештајном службом. Према накнадним тврдњама Арсена Газиводе и његове мајке Милице, поднео је оставку због сугестије помоћника министра Стевана Павловића који му је наводно тврдио да је то жеља лична краља Александра. У жалбама које су подносили југословенском монарху читав случај су приписавали жељи демократа да га

⁶³ АЈ, 334-Персонални-87-266, 155, 157, 163, 164, 184, 194, 196, 202, 205, 215-217; АЈ, 334-Персонални-194-517, фолијација 246.

⁶⁴ *Српски биографски речник*, Књига 3, Д-3, Нови Сад, 2007, 307. За разлику од дворско-радикалског листа *Време*, лист *Политика* и полувластични орган ЈДС *Правда* су прећутали информације о раду Филипа Добречића у Риједи („На Риједи се свечано отвара, 15. јануара, наша народна читаоница”, *Време* од 14. јануара 1927).

⁶⁵ АЈ, 334-Персонални-150-473, фолијације 304, 305, 309, 319-361; *СБР*, 3, 307.

⁶⁶ Арсен Газиводе је након дипломирања на Правном факултету у Паризу, 1923, свој радни век почео као банкарски чиновник (био је секретар њујоршке финансијске групе *Blair & Co.* и Генералне дирекције Француско-српске банке у Београду) и новинар (био је дописник букурешког листа *Universul*). Пре ступања у дипломатску службу, МИД му је поверио једну специјалну поверљиву мисију у Великој Британији 1924. године. Исте године је регрутован и због кратковидости је проглашен за стално неспособног за служење војног рока (АЈ, 334-Персонални-145-468, фолијације 477 (пагинације 1-4), 486, 490).

⁶⁷ АЈ, 334-Персонални-145-468, фолијације 482, 490; АЈ, 334-Персонални-173-496, фолијација 115.

уклоне, што је прећутно имплицирало да је главни узрок био његов близак однос са радикалима. Арсен Газивода је потом напустио Краљевину СХС, а након пензионисања Стевана Павловића подносио је представке желећи да изазове његову судску тужбу како би читаву „аферу” изнео у јавност.⁶⁸ У време владе Милана Стојадиновића, имао је пријатељску подршку шефа кабинета председника Министарског савета Јована Гашића. Сачувана грађа не омогућава потпуну реконструкцију догађаја, те није могуће одговорити на питање када је враћен у државну службу као чиновник Централног пресбиороа Председништва Министарског савета (ЦПБ). Два писма, ипак, указују да је Арсен Газивода имао подршку Јована Гашића од момента када је преузео дужност дописника ЦПБ-а у Лондону, октобра 1935. године.⁶⁹ Његову смену са тог положаја је издејствовао Миодраг Михаиловић Световски, априла 1938,⁷⁰ који је био врло близак Милану Стојадиновићу.⁷¹ Чак ни лична интервенција посланика у Лондону Драгомира Ж. Касидолца код министра иностраних послова није успела да му сачува положај.⁷²

Поред различитих фактора који су утицали на вођење персоналне политике у оквиру МИД-а / МИП-а, спољнополитички циљеви су наметали одређену врсту рада и отварају питање безбедности информација и зграда дипломатских и конзуларних представништава у појединим државама. Са тачке гледишта државних интереса, Црногорци су имали истакнуту улогу у политичко-обавештајном раду према Албанији. Они су по завршетку Првог светског рата преузимани из других надлештава или директно примани у службу МИД-а и коришћени за рад у централни

⁶⁸ АЈ, 334-Персонални-142-465, фолијације 37-43; АЈ, 334-Персонални-145-468, фолијације 520, 522-526.

⁶⁹ Архив Југославије, Лични фонд Милана Стојадиновића (37), кутија 31, јединица описа 230, фолијације 226, 232 (даље: АЈ, 37); Архив Југославије, Фонд Централног пресбиороа (38), кутија 35, јединица описа 82 Арсен Газивода Бати [Милан Јовановић-Стоимировић], Лондон, 10. октобар 1935. године (даље: АЈ, 38).

⁷⁰ М. Јовановић-Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, 183.

⁷¹ Према наводима Милана Јовановића-Стоимировића, Миодраг Михаиловић Световски је био новинар који је због своје прилагодљивости различитим људским карактерима успео да успостави врло блиску комуникацију са Миланом Стојадиновићем, а заузврат је верно бранио његову политику у јавности (РО МС, МЈС, предмет бр. М.13.407, белешке „Милан Стојадиновић” и „Световски”).

⁷² Драгомир Касидолац је тврдио да су нетачне гласине да је Арсен Газивода у политичким ставовима лево оријентисан, тврдећи да је одан лично Милану Стојадиновићу и да подржава смернице његове спољне политике. Министар иностраних послова је одговорио да у питању није смена, већ да је решио да примени принцип ротације за дописнике ЦПБ-а у иностранству из истих разлога због којих је примењиван и за дипломатско-конзуларне чиновнике који су радили у страним државама (АЈ, 37-32-230, фолијације 236, 237). Арсен Газивода је био дописник ЦПБ-а у Берну, сигурно од јануара 1940. године (видети извештаје у: АЈ, 38-25-68).

или на терену. Имали су видног удела у раду новоформираног IV одсека Политичког одељења (ПО) МИД који је био задужен за Албанију 1919, и подручних тела у Скадру 1919–1920. године.⁷³ Црногорци су бирани за рад са Албанцима због њиховог познавања локалног менталитета и језика, а појединци су имали предност свог порекла јер су потицали из породица насељених у Враци. Прва тројица који су се доказала својим радом били су Иван Вукотић и Сава Спасојевић, бивши посланици Велике подгоричке народне скупштине која је изгласала уједињење са Србијом, и Василије Штиркић који је потицао из истакнуте врачанске породице.

Иван Вукотић је пре пријема у дипломатску службу био ангажован у раду црногорске секције југословенске делегације на Мирвној конференцији. Због извесног познавања италијанског и албанског језика премештен је са функције судије Окружног суда на Цетињу на привремену положај делегата за исхрану у Скадру, да би сарађивао са Љубомиром Нешићем, који је послат у северну Албанију да би довршио формирање мреже IV одсека ПО МИД. На основу исказаних способности примљен је у службу МИД-а и постављен за првог југословенског конзула у Скадру. Наредних седам година његова каријера била је везана за југословенску спољну политику у Албанији. Доказао се као добар познавалац локалне средине, који је мишљење и закључке формирао на основу проверених информација и добро проучене ситуације; уједно исказавши способност за рад на политичким, верским и економским питањима.⁷⁴ Када је Јован Ђоновић постављен за посланика у Тирани,

⁷³ О фомирању и начину рада IV одсека ПО МИД и подручних органа, више видети у: С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*, 82-88; Саша Мишић, *Албанија: пријатељ и противник. Југословенска политика према Албанији 1924–1927*, Београд, 2009, 63; Ђорђе Станковић, *Никола Пашић и Хрвати (1918–1923)*, Београд, 1995, 361.

⁷⁴ Иван Вукотић је постављен за судију Окружног суда на Цетињу одлуком Извршног већа од 15. фебруара 1919, а указну службу добио децембра исте године. Током 1920. године радио је на положају делегата за исхрану у Скадру, која је наследила некадашњи црногорски Конзулат, и Љубомир Нешић се похвално изразио о његовом држању током пограничних сукоба. На том положају је остао до децембра 1920, када је враћен на своју редовну дужност, а после пријема у службу МИД-а постављен је за конзула у Скадру августа 1921. године. Овај положај му је и званично потврђен пред албанским властима након успостављања званичних југословенско-албанских односа, јуна 1922. године. Након премештаја у централу, 1926, радио је на конзуларним и политичким пословима везаним за Албанију у III одељењу Генералне политичке дирекције (ГПД) МИД-а (АЈ, 334-Персонални-82-241, фолијација 204; АЈ, 334-Персонални-143-466, фолијације 399 (пагинације 1-4), 400-403, 415-418, 440, 441, 444, 446, 447, 454, 455, 458; АЈ, 334-Персонални-155-478, фолијације 267, 268; АЈ, 334-Персонални-178-501, фолијације 13-15; Архив Југославије, Фонд Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334), Конзуларно-привредно одељење, кутија 211, јединица описа 534 Консуларно-трговинско одељење МИД Посланству у Ти-

на основу одобрења краља Александра да сам одреди персонал, изабрао је Ивана Вукотића за свог најближег сарадника те је постављен за саветника Посланства, јануара 1932. године. На том положају је остао до маја 1934,⁷⁵ радећи у време затегнутих југословенско-италијанских односа у којима је Албанија имала видно место као мостобран за потенцијални продор Италије на Балканско полуострво.⁷⁶ Последњи пут враћен је у Тирану постављењем за посланика 28. марта 1939. године.⁷⁷ Иван Вукотић је у то време сматрао да је најбоља солуција за Југославију, у случају италијанске војне интервенције, да припоји северне и делове средње Албаније.⁷⁸ Међутим, у новој мисији није имао много посла јер је кренуо из Београда 7. априла увече, након што је отпочело искрцавање Италијана. На дужности је остао до 21. августа, када је после полуваничног непризнавања окупације Албаније преко Уредбе са законском снагом о уређењу Министарства иностраних послова и дипломатских и консуларних заступништава Краљевине Југославије у иностранству од 18. августа,⁷⁹ ипак укинута Посланство и отворен Генерални конзулат у Тирани.⁸⁰

рани, К.Т.Бр.3632 од 29. јуна 1922; шеф Персоналног одсека Кабинета министра иностраних дела др Владислав Којић КТО-у МИД-а, Пр.Пов.Бр.1402 од 7. маја 1926. године (даље: АЈ, 334-КПО); С. Мишић, *Албанија: пријатељ и противник*, 26-28, 31, 40, 47, 48, 57, 67-69, 86, 91, 101, 115, 118; А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*, 36).

⁷⁵ АЈ, 334-Персонални-143-466, фолијације 497-501, 517, 522.

⁷⁶ О значају Албаније у италијанској политици на Балкану, и покушајима Југославије да самостално или у оквиру Балканског пакта спречи остварење Мусолинијевих планова, 1932-1934, више видети у: Massimo Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia (1922-1943)*, Bari, 2006, 262-265, 267, 268; Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931-1937*, Beograd, 1987, 63, 64; Živko Avramovski, *Balkanska antanta (1934-1940)*, Beograd, 1986, 132, 133, 137, 142, 147, 152, 158-160; Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva rata. (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, Beograd, 1985, 217, 249, 252; Jacob V. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Rijeka, 1972, 69; Prof. Dr Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937. Od italijanske agresije na Etiopiju do jugoslovensko-italijanskog pakta*, Beograd, 1968, 23, 24.

⁷⁷ АЈ, 334-Персонални-143-466, фолијација 558.

⁷⁸ Dragan Bakić, „Three is a Crowd: the Italo-Yugoslav Conflict over Albania, 1919-1939“, *Diplomacy and Statescraft*, Issue 4, Volume 25 (2014), 608-610; С. Мишић, *Албанија: пријатељ и противник*, стр. 120, фуснога бр. 468.

⁷⁹ Чланом 5. о уређењу ПО МИП-а, I одсек је био званично одређен за Албанију, између осталих држава (те се није посредно признавала италијанска окупација извршена априла 1939), док је III одсек био задужен за Словачку (те је призната немачка окупација чешких територија извршена марта 1939, а самим тим и успостављањем Чешко-моравског протектората који је постао састави део Трећег рајха за који је био задужен исти одсек), поред осталих земаља које су биле у њиховој јурисдикцији (*Службене новине Краљевине Југославије*, Бр. 187-LXV, Година XXI од 18. августа 1939. године).

⁸⁰ АЈ, 334-Персонални-143-466, фолијације 559, 560, 568; АЈ, 334-КПО-211-534 Управ-

Василије Штиркић, син скадарског попа Јована,⁸¹ по завршетку студија примљен је у дипломатску службу и послат на рад у Делегацију за исхрану Црне Горе у Скадру, 31. јануара 1920. године. По успостављању званичних југословенско-албанских дипломатских односа премештен је на рад у Посланство у Тирани, марта 1922. године. Након четири године проведене у Албанији, где је био задужен за све врсте послова у оквиру надлежности Конзулата у Скадру и Посланства у Тирани због знања албанског језика и доброг познавања локалног менталитета, премештен је у централу октобра 1923. и радио је у IV одсеку ПО МИД. Сматран је врло погодном особом за одржавање постојећих и стварање нових контаката са истакнутим Албанцима.⁸² Вероватно због његовог порекла, био је један од ретких чиновника чији је рад у IV одсеку ПО МИД-а јавно оглашен 1924. године.⁸³ После повратка Ахмеда бега Зогуа на власт у Албанији, децембра исте године,⁸⁴ којим је завршен и прикривени рад многих чиновника који су били задужени за албанске послове, Василије Штиркић је премештен за вицеконзула у Барију, марта 1925. године. Он је и у Италији доказивао своје способности у обављању врло деликатних дужности. Ипак, болест због које је био трајно ослобођен војне обавезе и која га је мучила током читаве дипломатске каријере на крају је узела свој данак. Василије Штиркић је преминуо 15. јуна 1930. године, и сахрањен је у родном Скадру о трошку југословенског конзулата чији чиновници су достојанствено одали последњу пошту.⁸⁵

За разлику од Вукотића и Штиркића, Сава Спасојевић је био знатно краће задржан на раду у Албанији, али је имао епизодну улогу у стварању југословенске дипломатско-конзуларне мреже у тој држави. Као некадашњи црногорски конзуларни чиновник који је могао

но одељење МИП Конзуларно-привредном одељењу МИП-а, У.Пр.Пов.Бр.4832 од 24. августа 1939. године.

⁸¹ Јован Штиркић је био свештеник у Скадру године 1891–1901, када је разрешен даље дужности (Ђорђе Микић, „Српско-православна скадарска општина у XIX и почетком XX века“, *Становништво словенског поријекла у Албанији. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990*, Титоград, 1991, 644-649).

⁸² АЈ, 334-Персонални-82-241, фолијација 204; АЈ, 334-Персонални-205-528, фолијације 483 (пагинације 1-8), 484, 485, 491, 492, 495-501, 513, 514.

⁸³ *Државни календар Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за годину 1924*, Београд, 1924, 200.

⁸⁴ О раду IV одсека ПО МИД на обарању Теофана (Фана) Стилијана Нолија са власти и повратку Ахмеда бега Зогуа у Тирану, више видети у: С. Мишић, *Албанија: пријатељ и противник*, 57-71.

⁸⁵ АЈ, 334-Персонални-191-514, фолијације 687-691; АЈ, 334-Персонални-205-528, фолијације 515, 516, 518, 539, 540, 549, 551, 554, 560, 565, 570, 572, 575, 578, 579, 572, 575, 578, 593.

да се служи италијанским и албанским језиком постављен је за првог конзула у Корчи након званичног отварања Конзулата, маја 1922. године.⁸⁶ Сава Спасојевић је радио на пословима установљења новог представништва и устројавања правилног спровођења послова нешто више од годину дана.⁸⁷

Поред чиновника, Црногорци су били коришћени и као гавизи југословенских дипломатско-конзуларних представништава у Албанији. Југословенска служба је користила искуство црногорске конзуларне службе које је проширила на територију читаве албанске државе. Наиме, Врачани су били стално коришћени као гавизи у црногорском Конзулату у Скадру.⁸⁸ Иста пракса је настављена после 1918. године, с том разликом што су становници Враке и Црне Горе коришћени у посланству у Тирани и свим југословенским конзулатима у Албанији. Често су бирани појединци који су били бивши црногорски војни добровољци, подофицири, четници или жандарми, од којих су неки одликовани за исказану храброст током ратова 1912–1918, а притом су знали албански језик.⁸⁹ Они су имали различита задужења, често поверљиве природе. Коришћени су као курири између Албаније и Југославије ради преношења строго поверљивих и поверљивих аката; помагали су у раду са локалним становницима који су били повереници југословенских обавештајних служби; били су пратиоци војним изасланицима приликом њихових извиђања која су прикривана наводним одласцима у лов. Друга значајна врста послова била је везана за безбедносна питања. Наиме, они су чували зграде посланства и конзулата од потенцијалних упада албанских државних органа, италијанских обавештајних служби и бугар-

⁸⁶ Конзулат у Корчи је функционисао од краја Првог светског рата, али до јануара 1921. године није постављан конзул, а формално отварање је могло да се спроведе након успостављања званичних југословенско-албанских дипломатских односа (АЈ, 334-Персонални-82-243, фолијације 437, 439; АЈ, 334-Персонални-152-457, фолијације 238, 241, 244-246, 248, 253).

⁸⁷ АЈ, 334-Персонални-192-515, фолијације 478 (пагинације 1-6), 479 (пагинације 1-4), 480-483, 499, 500, 502, 504; АЈ, 334-КПО-211-534 директор ПО МИД Мирослав Јанковић КТО-у МИД-а, Пр.Бр.1787 од 15. маја; КТО МИД Посланству у Тирани, К.Т.Бр.3632 од 29. јуна 1922. године.

⁸⁸ Лазар Рогановић, „О становништву Враке и околине”, *Становништво словенског поријекла у Албанији. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990*, Титоград, 1991, 456.

⁸⁹ Ђон Брдица био је црногорски перјаник 1915–1918. године, одликован црногорском Медалом за храброст (АЈ, 334-Персонални-140-463, фолијација 305 (пагинације 1-4)). Никола Ђаковић је био наредник црногорске војске јула 1915 – јануара 1916. године (АЈ, 334-Персонални-82-241, фолијације 206, 207). Никола Мреновић је био добровољац у Подгоричком батаљону 1912, у чети Лазара Ђуровића 1913, у жандармерији у Скадру 1914–1915. године (АЈ, 334-Персонални-176-499, фолијације 685 (пагинације 1-4), 686 (пагинације 1-6)).

ских комита.⁹⁰ Шефови дипломатских и конзуларних мисија су углавном били веома задовољни њиховим радом.⁹¹

Један од дипломатских чиновника из Црне Горе који се специјализовао за рад у балканским државама био је Вукашин Шећеровић. Примљен је за приправника МИД-а након завршеног школовања у Француској, 1923. године. Иако почетни развој његове каријере није обећавао много јер је државни стручни испит положио тек из трећег покушаја, ипак је од почетка био коришћен за рад према балканским државама. Прве четири године провео је на раду у IV одсеку ПО МИД, задуженог за Албанију, и III одељењу ГПД МИД, у чију надлежност су потпадале све балканске државе, а као приправник био је послат и на вишемесечни привремени рад у посланство у Тирани. Као приправник и писар профилисао се за политичке послове, а истицао се великом дискретношћу у раду.⁹² После пола године проведене на раду у Генералном конзулату у Будимпешти, премештен је за писара посланства у Софији јуна 1927. године.⁹³ Наредних седам година је провео на раду у Бугарској у рангу писара. Према потреби жерирао је конзулат у Варни током одсуства конзула. Међутим, главни задаци који су поверавани Вукашину Шећеровићу били су везани за обавештајни рад према истакнутим појединцима и политичким групацијама, али и револуционарно-терористичким организацијама које су оперисале из бугарских центара на тлу Југославије. У овом послу се доказао као један од најспособнијих југословенских дипломатских чиновника који су били слати у међуратном периоду у Софију. Он је отпутовао у Бугарску са одличним познавањем политичких прилика и појединаца које је стекао дугогодишњим посвећеним и систематичним радом у IV одсеку ПО МИД и III одељењу ГПД МИД. Вероватно су успеси које је постигао у свом раду утицали да у МИП-у одустану од првобитне намере да Вукашина Шећеровића повуку на рад у централу, 1930. године. Ради лакше комуникације са повереницима, постављен је за шефа пасошког одељења

⁹⁰ АЈ, 334-Персонални-82-240, 67; АЈ, 334-Персонални-164-487, фолијације 609, 814-817, 819, 820; АЈ, 334-Персонални-176-499, фолијације 696, 699; АЈ, 334-Персонални-188-511, фолијације 42, 86; Војни архив, Пописник 17, кутија 95д, фасцикла 1, предмет бр. 1, фолијације 125-127 (даље: ВА, п. 17); ВА, п. 17, к. 95д, ф. 1, предмет бр. 6, фолијација 44; ВА, п. 17, к. 95д, ф. 1, предмет бр. 7, фолијација 30.

⁹¹ У том погледу изузетак је био Филип Кршић чије особине и рад су хвалили посланици у Тирани Бранко Лазаревић, Богољуб Јевтић, Станоје Михаиловић и Ђорђе Настасијевић, а којег су критиковали посланик Јован Ђоновић и отправник послова Александар Цинцар-Марковића (АЈ, 334-Персонални-164-487, фолијације 807, 808, 811, 812, 814-817, 819, 820, 824).

⁹² АЈ, 334-Персонални-204-527, фолијације 619, 621, 639, 640, 660, 661; М. Ф. Петровић, „Пљевалци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 265.

⁹³ АЈ, 334-Персонални-204-527, фолијације 663, 664, 666.

посланства у Софији, 1931. године. Пошто је на терену додатно проучио и проникао у менталитет локалне средине, успевао је да тактичним и коректним држањем придобија појединце за рад у корист југословенских интереса, те је постао један од носилаца дипломатске обавештајне службе у Бугарској. У раду према политичким странкама превасходно се ослањао на сарадњу са земљоделцима који су остали верни идеалима Александра Стамболијског (Александър Стоименов Стамболијски). Посебног успеха је имао у раду према Унутрашњој македонској револуционарној организацији (Вътрешна македонска револуционна организација – ВМРО). Један од кључних задатака му је био да искористи постојећи сукоб две завађене струје, михајловиста и протогеровиста, како би унео што већи раздор у њихове редове и на тај начин паралисао терористичке акције на југословенском тлу. У том правцу успео је да придобије једног од блиских сарадника Ивана Михајлова Гаврилова (Иван Михайлов Гаврилов)⁹⁴. И поред свих успеха које је Вукашин Шећеровић постигао на политичко-обавештајном пољу, интриге су му отежавале положај и унапређење у секретара. Супротно инструкцијама које је добијао од МИД-а/МИП-а, отворено се упуштао у рад са југословенским полицијским делегатима и војним аташеима. Ово су користили други дипломатски чиновници који су имали велике амбиције, али не и неопходну стручност, да би покушали да преузму његов положај у посланству у Софији. Унапређен је у секретара тек августа 1932. године.⁹⁵ Након седмогодишњег рада враћен је на рад централу где је радио у ПО МИП и Кабинету министра иностраних послова, до постављења за секретара посланства у Риму, септембра 1937, где је остао годину и по дана. Министар иностраних послова Александар Цинцар-Марковић, који је претходно био у два наврата директно надређени старешина Вукашину Шећеровићу, желео је да га награди због изузетног рада и способности исказаних у дипломатској служби и са два указа донетих

⁹⁴ У постојећој историографској литератури углавном се наводи као Иван, Ванчо или Ванча Михајлов.

⁹⁵ АЈ, 334-Персонални-142-465, фолијација 69; АЈ, 334-Персонални-182-505, фолијације 288, 289; АЈ, 334-Персонални-189-512, фолијације 661, 662, 676; АЈ, 334-Персонални-197-520, фолијације 440, 441; АЈ, 334-Персонални-204-527, фолијације 670, 671, 676, 677, 684, 686, 682, 686, 692, 695; АЈ, 334-КПО-216-457 посланик у Софији Љубомир Нешић КТО-у МИП-а, Бр.941/929 од 24. фебруара 1930; Архив Србије, Збирке докумената Безбедносно-информативне агенције, списак IV, предмет бр. 41, стр. 15 (елаборат Звонимира Хећимовића „Обавештајна и контраобавештајна служба на бугарској граници /терен срезова Димитровград и Босилград/ за време бив. Југославије 1930-1941“ од 28. фебруара 1953), 56, 58 (писмене изјаве „Јаблана“ [Драгољуб (Драги) Јовановић] од 11. и 16. маја 1949), М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)“, 265.

у размаку од 15 дана унапредио га је у саветника, септембра 1939. године.⁹⁶

За разлику од ангажовања црногорских чиновника и другог особља за рад према Албанији, ситуација у погледу Италије је била донекле другачија. Већ смо напоменули да је Филип Добречић био генерални конзул у Риједи, а Вукашин Шећеровић секретар посланства у Риму. Такође, коришћени су и други црногорски чиновници и ниже особље за рад у италијанској престоници.⁹⁷ Ипак, шефови југословенских конзуларних представништава у Италији нису увек били поборници идеје да се Црногорцима поверавају деликатни послови. Светислав Предић је након постављења за генералног конзула у Милану желео да промени послужитеља. Предлагао је да се по могућству постави неко лице из источне Србије, посебно уколико је било бивши војник, и као основни критеријум је навео да мора да буде поуздано, уљудно и вредно те није желео Црногорце нити становнике југозападних крајева југословенске државе.⁹⁸ Из његовог акта није потпуно јасно да ли се првенствено жалио на лојалност или на радне навике постојећег особља.

Чиновници некадашњег српског МИД-а нису били заинтересовани за административне, конзуларне и друге неполитичке послове.⁹⁹ Слична пракса је настављена и у оквиру југословенске службе, с том разликом што су чиновници почели више пажње да посвећују конзуларним дужностима. Стога су мање атрактивни послови углавном додељивани запосленима који нису имали протекцију утицајних људи у министарству.¹⁰⁰ Када је у време владе Цветковић–Мачек одређен кључ за српске, хрватске и словеначке чиновнике МИП-а 5 : 4 : 1,¹⁰¹ руководиоци министарства су тежили да га задовоље ангажовањем Хрвата и Словенаца на пословима за које нису били заинтересовани Срби.¹⁰² Један од црногорских чиновника временом је постао особа незамењива за рачунске послове. Порезник Битољског пореског одељења Нићифор Лисичић је преузет у службу МИД-а фебруара 1920, и постављен за помоћника књиговође. У наредних деветнаест година остао је у истој служби и досегао је функцију шефа Одсека рачуноводства и економата Управног одељења МИП-а. Било је и других Црногораца који су анга-

⁹⁶ М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 266, 267.

⁹⁷ АЈ, 334-Персонални-151-474, фолијација 742.

⁹⁸ АЈ, 334-Персонални-86-261, фолијација 421.

⁹⁹ Драг[омир] Л. Стевановић, *Реорганизација наше дипломатске службе*, Загреб, 1920, 8, 10, 11, 20.

¹⁰⁰ Више видети у: С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*.

¹⁰¹ А. Rahten, „Očrt slovenske diplomacije ali diplomacije Slovencev”, 659.

¹⁰² С. Мићић, *Од бирократије до дипломатије*.

жовани као благајнички и рачунски чиновници у централи и појединим представништвима у иностранству.¹⁰³

* * *

Српска елита је имала доминантну улогу у политичком животу југословенске краљевине, те је руководила органима централне државне управе и њиховим подручним институцијама. На основу свог положаја, имала је пресудну улогу у формулисању државне политике, стварању бирократске структуре и развоју чиновничких каријера. МИД Краљевине СХС / МИП Краљевине Југославије и њему подређена дипломатско-конзуларна служба су били један од очигледних примера. Однос према чиновницима црногорског порекла био је заснован на више различитих фактора. Један од значајних чинилаца била је њихова лојалност према новој држави и њеном уређењу. Међутим, то није значило да је био потпуно затворен приступ особама које су имале другачије политичке погледе. У појединим случајевима одобраван је пријем и добијање високих положаја особама које су биле противници стварања југословенске државе, њеног уређења или династије Карађорђевића. Други значајан фактор било је мишљење краља Александра о појединцима, али и блискост једној од двеју најјачих странака у српском делу политичке сцене. Њихова протекција или опозиција су утицали на пријем, напредовање и окончање каријере чиновника и приправника. Трећи важан чинилац била је процена њихове поузданости и способности за рад у одређеној средини. Црногорци су се посебно истакли учешћем у југословенској политици и дипломатско-конзуларним активностима према Албанији. Са друге стране, појединци су примани због њихове стручности за одређену врсту послова које су дипломатски и конзуларни чиновници углавном избегавали да обављају. Сви наведени фактори нису били специфични само за пријем и напредовање у служби Црногораца, већ и за све остале чиновнике који су били запослени у МИД-у Краљевине СХС / МИП-у Краљевине Југославије, без обзира на њихово порекло.

¹⁰³М. Ф. Петровић, „Пљевљаци у служби дипломатије Краљевине Југославије (1919–1945)”, 260, 263, 264, 267, 268.

Srdan MIĆIĆ

MONTENEGRINS IN YUGOSLAV DIPLOMATIC SERVICE
IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

The Serbian elite played a dominant role in the political life of the Yugoslav kingdom, and led the central state administration and subordinated institutions. Based on that position, it played a decisive role in formulating state policy, creating a bureaucratic structure and developing clerk's careers. The Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SCS) / Yugoslavia and its subordinate diplomatic and consular service were one of the evident examples. The attitude towards the officials from Montenegrin origin was based on several different factors. One of the important factors was their loyalty to the newly created state and Constitutional order. However, it did not mean that state service was entirely inaccessible to people who had different political views. In some cases, the reception and obtaining of high positions were approved for persons who were opponents to the creation of the Yugoslav state, its Constitutional order or the Karađorđević dynasty. Another important factor was the opinion of King Alexander on individuals, but also the closeness to one of the two strongest parties in the Serbian part of the political specter. Their protection or opposition has influenced the selection, promotion and termination of the career of clerks and apprentices. The third important factor was the assessment of their reliability and ability to work in a particular environment. Montenegrins had especially prominent participation in Yugoslav policy, diplomatic and consular activities towards Albania. On the other hand, some individuals were selected for the service based on their expertise in a particular type of work that the diplomatic and consular officials have mostly avoided. All of those factors were not specific to selection and promotion in the service of Montenegrins, yet they were valid for all other clerks and officials who were employed in the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of SCS / Yugoslavia, regardless of their origin.